
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра біотехнології та фітофармакології

ЗАТВЕРДЖУЮ:
Завідувач кафедри біотехнології та
фітофармакології

_____ **Подгаєцький А. А.**

“ _____ ” _____ **2019 року**

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ВБС 1.8 Екологічні біотехнології

Спеціальність: : *101 - «Екологія»*

Факультет: *Агротехнологій та природокористування*

2019 – 2020 навчальний рік

Робоча програма з *Екологічні біотехнології* для студентів за спеціальністю:
101 - «Екологія»

Розробник: Коваленко В.М., доцент кафедри біотехнології та
фітофармакології,

К.С.-Г.Н. _____

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри біотехнології та
фітофармакології

Протокол № 32 від “06 ” 05 2019 року

Завідувач кафедри: _____ (Подгаєцький А.А.)

Погоджено:

Декан факультету агротехнологій та природокористування:

_____ (І. М. Коваленко)

Методист навчального відділу:

_____ (Г.О.Бабошина)

Зареєстровано в електронній базі: «_____» _____ 2019 року

© СНАУ, 2019 рік

Коваленко В.М., 2019 рік

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів – 3,0	Галузь знань: 10 Природничі науки	Нормативна
Модулів - 3		Рік підготовки
Змістових модулів: 3		2019-2020-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання: Проектування виробництва вермикуліту.	Спеціальність: 101 - «Екологія»	Курс
		3
Загальна кількість годин - 90		Семестр
		6
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних - 3 самостійної роботи студента - 3	Освітній ступінь: «Бакалавр»	Лекції
		12 год.
		Практичні, семінарські
		26 год.
		Самостійна робота
		52 год.
		Вид контролю:
		залік

Примітка:

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить (%):
для денної форми навчання – 38/52 (42/58)

1. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою вивчення дисципліни є накопичення студентами теоретичних знань і практичних навичок із загальної біотехнології стосовно генної та генетичної інженерії, біоконверсійних технологій, біотехнологію утилізації органічних відходів шляхом вермикультивування, біотехнології розробки комплексів важких металів із органічними сполуками для зниження забруднення навколишнього середовища, екотрофологічної біотехнології.

У результаті вивчення дисципліни студент повинен **знати**:

- історію, сутність, значення, проблеми і перспективи екологічної біотехнології;
- основи молекулярної біології, генної та клітинної інженерії (біотехнологія конструювання рекомбінантної ДНК, клонування генів);
- основи біоконверсії, біотехнології утилізації, переробки органічних відходів, виробництва біогазу;
- біотехнології вирощування вермикультури;
- біотехнології вирощування спіруліни, гідропонної зелені та використання цієї продукції у тваринництві, медицині, харчуванні людини;

- основи одержання металоорганічних комплексів із метою зменшення забруднення навколишнього середовища важкими металами;
- значення біотехнології для екотрофології;
- біотехнології виробництва екологічно чистих продуктів харчування та кормових добавок.

Після вивчення предмету студент повинен **вміти**: проектувати біоконверсні технології утилізації органічних відходів; розраховувати потужності біогазових господарств для конкретних підприємств; застосовувати біотехнологічні знання щодо зменшення забруднення навколишнього середовища шкідливими сполуками та речовинами.

Програма дисципліни реалізується шляхом викладання теоретичного матеріалу, проведення лабораторно-практичних занять.

3. Програма навчальної дисципліни.

Затверджено Департаментом аграрної освіти, науки та дорадництва Міністерства аграрної політики України 23 грудня 2008 року.

Модуль 1. Загальна біотехнологія

Змістовний модуль 1. Загальна біотехнологія.

Тема 1. Генна та генетична інженерія. Трагування понять. Основні напрями досліджень з генної і генетичної інженерії. Синтез генів поза організмом або в організмі. Ферменти, які використовуються для виділення і синтезу генів, практичні результати, одержані з їх використанням. Вектори для переносу рекомбінантної ДНК. Особливістю чужерідних генів, введених в рослину. Методи введення генетичних конструкцій на основі плазмід.

Тема 2. Клітинна селекція і соматична гібридизація. Механізми виникнення соматональної мінливості. Спонтанна соматональна мінливість. Вихідний матеріал і одержання суспензійної культури. Ізоляція протопластів. Одержання протопластів. Вихідний матеріал для виділення протопластів. Очищення протопластів. Культивування протопластів. Соматична гібридизація та її значення.

Модуль 2. Спеціальна біотехнологія.

Змістовний модуль 2. Спеціальна біотехнологія

Тема 3. Біоконверсні біотехнології. Біоконверсія і захист навколишнього природного середовища. Утилізація і біоконверсія відходів рослинництва та тваринництва у високоякісне органічне добриво, білкові та вітамінні кормові добавки і енергоносії – біогаз. Створення біоконверсних комплексів на основі базових технологій для забезпечення захисту навколишнього природного середовища від забруднення відходами тваринництва і одержання високоякісних органічних добрив для альтернативного землеробства, а також білкових і вітамінних кормових добавок.

Гнойова біомаса, її склад та кількісні характеристики. Традиційні методи утилізації гнойової біомаси. Аеробний шлях утилізації гнойових стоків із комплексів і ферм. Фітоочищення стоків (гнойових та з молочного блоку) шляхом гідропонного вирощування зеленої маси. Біотехнологія отримання

біогазу як спосіб утилізації гнойової та іншої біомаси. Анаеробний шлях переробки біомаси різного походження. Процес біометаногенезу та його використання для одержання біогазу. Основні етапи біометаногенезу та хімічні перетворення органічних речовин біомаси. Фактори, які впливають на метаногенез і їх оптимізація. Будова біогазових установок (БГУ). Класифікація БГУ за принципом дії. Конструкційні особливості метантенків та вимоги до них. Технічні рівні БГУ. Фракції, які утворюються в процесі біометаногенезу. Біогаз, його склад і використання. Характеристика твердої фракції (шламу). Склад та шляхи використання (органічне добриво, кормові добавки, поживне середовище для вермикюльтури). Надосадова рідина (рідка фракція) та її використання. Шляхи вдосконалення біогазового виробництва. Біотехнологія виробництва бактеріального протеїну як спосіб утилізації рідкої гнойової біомаси на свинокомплексах. Технологічний процес аеробної переробки гнойової біомаси. Недоліки технології та перспективи використання. Комплексне обладнання з переробки відходів у кормовий проект.

Біотехнологія одержання біомаси одноклітинних водоростей (хлорели, спіруліни). Хімічний склад та шляхи застосування біомаси у тваринництві, харчовій промисловості та з лікувальною метою. Вирощування водоростей – спосіб утилізації стічних вод, стоків.

Тема 4. Біотехнологія утилізації органічних відходів шляхом вермикюльтивування. Біотехнологія утилізації побутових, промислових відходів, а також відходів тваринництва і рослинництва методом вермикюльтивування. Досвід (вітчизняний і зарубіжний) використання дощових черв'яків у біоконверсії органічних відходів та вирішення екологічних, санітарно-гігієнічних і економічних проблем. Біологічні особливості червоного каліфорнійського гібрида. Промислове розведення дощових черв'яків: способи вирощування, підготовка субстрату для черв'яків, методи оцінювання придатності для використання поживного середовища. Особливості підготовки гнойової біомаси від різних видів тварин. Методика формування лож і техніка заселення поголів'я в субстрат. Умови утримання черв'яків у ложах. Методика розділення лож. Особливості вермикюльтивування взимку. Засоби механізації для видалення черв'яків. Вирощування дощових черв'яків на присадибній ділянці. Продукція, яку отримують у результаті вермикюльтивування. Характеристика та використання біогумусу. Хімічний склад та використання черв'ячної біомаси у ветеринарній медицині, тваринництві і у харчовій промисловості. Екологічні перспективи використання продукції вермикюльтивування.

Модуль 3. Використання біотехнологічних розробок для зменшення забруднення навколишнього середовища і екотрофологічні біотехнології

Змістовний модуль 3. Використання біотехнологічних розробок для зменшення забруднення навколишнього середовища і екотрофологічні біотехнології

Тема 5. Біотехнологія розробки комплексів важких металів із органічними сполуками для зменшення забруднення навколишнього середовища. Розробка органічно-мінеральних сполук металів як кормових добавок та ін'єкційних препаратів для профілактики захворювань та лікування сільськогосподарських тварин і птиці. Використання органічно-мінеральних комплексів у складі ін'єкційних препаратів. Виробництво органічно-

мінеральних сполук металів для рослинництва. Механізм використання біооб'єктами комплексів металів та їх біодоступність.

Важкі метали, їх кругообіг у природі. Вплив антропогенних факторів на розсіювання важких металів у різних біоценозах. Екологічний бік застосування органічно-мінеральних комплексів у рослинництві. Екологічні переваги використання хелатних сполук у тваринництві.

Тема 6. Екотрофологічні технології. Біотехнологічні продукти у екотрофології людини і тварин. Біотехнологія виробництва продуктів харчування. Біотехнології виробництва незамінних амінокислот (хімічний метод, біологічний метод). Біотехнологія виготовлення сиропів із високим вмістом фруктози. Біотехнологія переробки відходів із високим вмістом целюлози у глюкозомістиму продукцію. Виробництво спиртів, білкових добавок.

Біотехнології підготовки біокатализаторів для використання їх під час виробництва сировини, продуктів харчування та кормів для сільськогосподарських тварин і птиці. Вимоги до ферментів та носіїв, які використовують під час виготовлення або підготовки продуктів харчування та кормів. Застосування реакторів із іммобілізованими ферментами.

2. Структура навчальної дисципліни

Назва змістових модулів і тем	Кількість годин			
	денна форма			
	усього	у тому числі		
л		лпз	с.р.	
Модуль 1. Загальна біотехнологія.				
Змістовний модуль 1. Загальна біотехнологія.				
Тема 1. Вступ. Генна та генетична інженерія.	14	2	2	10
Тема 2. Клітинна селекція і соматична гібридизація.	12	2	2	8
Разом	26	4	4	18
Модуль 2. Спеціальна біотехнологія				
Змістовний модуль 2. Спеціальна біотехнологія				
Тема 3. Біоконверсні технології	24	2	8	14
Тема 4. Біотехнологія утилізації органічних відходів шляхом вермикультивування.	18	2	6	10
Усього годин	42	4	14	24
Модуль 3. Використання біотехнологічних розробок для зменшення забруднення навколишнього середовища і екотрофологічні біотехнології				
Змістовний модуль 3. Використання біотехнологічних розробок для зменшення забруднення навколишнього середовища і екотрофологічні біотехнології				
Тема 5. Біотехнологія розробки комплексів важких металів із органічними сполуками для зменшення забруднення навколишнього середовища.	10	2	2	6
Тема 6. Екотрофологічні технології.	12		2	10

Усього годин	22	2	4	16
Усього годин за курс	90	10	22	58

3. Теми і план лекційних занять для студентів очної форми навчання

№ з/п	Назви тем	Кількість годин
1	<p>Тема 1. Генна і генетична інженерія</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Тракткування понять. 2. Основні напрями досліджень з генної і генетичної інженерії. 3. Синтез генів поза організмом або в організмі. 4. Вектори для переносу рекомбінантної ДНК. 5. Особливістю чужерідних генів, введених в рослину. 6. Методи введення генетичних конструкцій на основі плазмід 	2
2	<p>Тема 2. Клітинна селекція і соматична гібридизація.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Особливості соматональної мінливості. 2. Механізми виникнення соматональної мінливості. 3. Спектр мінливості у рослин-регенерантів. 4. Генетичний аналіз соматонів. 5. Вихідний матеріал для виділення протопластів. 6. Одержання і очищення протопластів. 7. Культивування протопластів. 8. Соматична гібридизація та її значення. 	2
3	<p>Тема 3. Біоконверсні технологія (Проблема відходів тваринницького виробництва).</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Гнойова біомаса, її склад та кількісні характеристики. 2. Традиційні методи утилізації гнойової біомаси. 3. Аеробний шлях утилізації гнойових стоків із комплексів і ферм. 	2
4	<p>Тема 4. Біоконверсні технології (Біоконвенсія як спосіб утилізації).</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Біоконверсія і захист навколишнього природного середовища. 2. Утилізація і біоконверсія відходів рослинництва та тваринництва. 3. Фітоочищення стоків (гнойових та з молочного блоку) шляхом гідропонного вирощування зеленої маси. 	2
5	<p>Тема 5. Біоконверсні технології (Біогаз).</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Біотехнологія отримання біогазу як спосіб утилізації гнойової та іншої біомаси. 2. Анаеробний шлях переробки біомаси різного походження. 3. Процес біометаногенезу та його використання для одержання біогазу 	2

	4. Надосадова рідина (рідка фракція) та її використання. 5. Шляхи вдосконалення біогазового виробництва. 6. Біотехнологія виробництва бактеріального протеїну як спосіб утилізації рідкої гнойової біомаси на свинокомплексах.	
	Разом	10

6. Теми лабораторно-практичних занять для студентів очної форми навчання

№ з/п	Назви тем	Кількість годин
1	Тема 1. Побудова схем трансформації рослин. 1. Намалювати схему розміщення генів у агробактерій. 2. Намалювати схему трансформації генів. 3. Генетичні ефекти у трансформованих рослин.	2
2	Тема 2. Порівняння методів клітинної селекції та соматичної гібридизації і традиційної селекції. 1. Переваги клітинної селекції над традиційною. 2. Переваги соматичної гібридизації над класичною.	2
3	Тема 3. Технічне оснащення біогазових установок. 1. Будова біогазових установок (БГУ). 2. Класифікація БГУ за принципом дії. 3. Конструкційні особливості метантенків та вимоги до них. 4. Технічні рівні БГУ.	2
4	Тема 4 Характеристика біогазу і побічних продуктів. 1. Фракції, які утворюються в процесі біометаногенезу. 2. Біогаз, його склад і використання. 3. Характеристика твердої фракції (шламу).	2
5	Тема 5. Розрахунок основних параметрів зброджування гнойової маси. 1. Визначення добової продуктивності реактора. 2. Визначення добового обсягу завантаження метантенка. 3. Визначення добового виходу газу.	2
6	Тема 6. Визначення рентабельності біогазового виробництва. 1. Технологічні характеристики біогазового виробництва 2. Розрахунок економічних показників отримання біогазу.	2
7	Тема 7. Переробка відходів тваринництва. 1. Склад та шляхи використання (органічне добриво, кормові добавки, поживне середовище для вермикультури). 2. Технологічний процес аеробної переробки гнойової біомаси. 3. Недоліки технології та перспективи використання. Комплексне обладнання з переробки відходів у кормовий проект.	2

8	<p>Тема 8. Будова черв'яків, спосіб їх життя.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Систематичне положення черв'яків. 2. Особливості будови черв'яків. 3. Ніша черв'яків у екосистемі. 4. Промислове розведення дощових черв'яків. 5. Способи вирощування, підготовка субстрату для черв'яків. 6. Методи оцінювання придатності для використання поживного середовища. 	2
9	<p>Тема 9. Створення умов для нормального функціонування черв'яків.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Особливості підготовки гнойової біомаси від різних видів тварин. 2. Методика формування лож і техніка заселення поголів'я в субстрат. 3. Умови утримання черв'яків у ложах. 4. Методика розділення лож. 	2
10	<p>Тема 10. Механізація вермикультивування залежно від об'ємів виробництва.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Особливості вермикультивування взимку. 2. Засоби механізації для видалення черв'яків. 3. Вирощування дощових черв'яків на присадибній ділянці. 	2
11	<p>Тема 11. Практичне використання екотрофологічної біотехнології.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Дослідження біотехнологічних препаратів у екотрофологічних ланках. 2. Стабілізація ензимів, які застосовуються в харчовій промисловості. 	2
	Разом	22

7. Самостійна робота для студентів очної форми навчання

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Тема 1. Генна і генетична інженерія.	10
2	Тема 2. Клітинна селекція і соматична гібридизація.	8
3	Тема 3. Біоконверсні технології.	12
4	Тема 4. Біотехнологія утилізації органічних відходів шляхом вермикультивування.	10
5	Тема 5. Біотехнологія розробки комплексів важких металів із органічними сполуками для зменшення забруднення навколишнього середовища.	8
6	Тема 6. Екотрофологічні біотехнології.	10
	Разом	58

8. Індивідуальні завдання

1. Підготовка рефератів:

- Технології утилізації рідких відходів шляхом культивування спіруліни та інших водоростей;
2. Розрахунок технологічних процесів вермикультивування.
  3. Технологічний процес безвідходної переробки винограду за допомогою біоконверсних технологій;
  4. Технології фітоочищення промислових та побутових стоків;
  5. Технологія процесу утилізації гнойових відходів у біогумус;
  6. Технологія процесу екологічного виробництва продукції рослинництва (тваринництва);
  7. Проектування технологічних процесів щодо зменшення забруднення навколишнього середовища урбовідходами;
  8. Проектування утилізації відходів переробки цукрового буряку та отримання екологічно чистої продукції;
  9. Біотехнологія виробництва бактеріального протеїну;
  10. Біотехнологія виробництва ферментних препаратів;
  11. Біотехнологія виробництва кормових дріжджів;
  12. Біотехнологія утилізації органічних відходів з одержанням амінокислотних кормових препаратів;
  13. Технологія утилізації целюлози у глюкозу та спирт;
  14. Біотехнологія виробництва бактеріального протеїну під час утилізації гнойової біомаси.

8. Підготовка презентацій:

1. Отримання біогазу.
2. Поширення ГМ рослин.
3. Отримання вітамінів.
4. Отримання дріжджів.

9. Методи навчання

1. Методи навчання за джерелом знань:

1.1. **Словесні:** розповідь, пояснення, бесіда (евристична і репродуктивна), лекція, інструктаж, робота з книгою (читання, переказ, виписування, складання плану, рецензування, конспектування, виготовлення таблиць, графіків, опорних конспектів тощо).

1.2. **Наочні:** демонстрація, ілюстрація, спостереження.

1.3. **Практичні:** лабораторний метод, практична робота, вправа, виробничо-практичні методи.

2. Активні методи навчання:

Використання технічних засобів, екскурсії, заняття на виробництві, групові дослідження.

10. Методи контролю

1. Рейтинговий контроль за 100-бальною шкалою оцінювання ЄКТС
2. Проведення проміжного контролю протягом семестру (проміжна атестація)
3. Полікритеріальна оцінка поточної роботи студентів:
  - рівень знань, продемонстрований на практичних, лабораторних заняттях;
  - активність під час обговорення питань, що винесені на заняття;
  - результати виконання та захисту лабораторних робіт;
  - самостійне опрацювання теми в цілому чи окремих питань;

- виконання аналітично-розрахункових завдань;
  - написання рефератів, звітів;
  - результати тестування;
4. Пряме врахування у підсумковій оцінці виконання студентом певного індивідуального завдання :
- науково-дослідна робота.

11. Розподіл балів, які отримують студенти денної форми навчання

Поточне тестування та самостійна робота			Разом за модулі та СРС	Атестація	Сума
Змістовний модуль 1	Змістовний модуль 2	Змістовний модуль 3	70+15=85		
20 балів	25 балів	25 балів	85	15	100

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
75-81	C		
69-74	D	задовільно	
60-68	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
1-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

12. Методичне забезпечення

1. Біотехнологія в рослинництві. Методичні рекомендації щодо виконання самостійної роботи . Суми, 2013 р., 26 с.
2. Біотехнологія в рослинництві. Методичні вказівки щодо проведення лабораторно-практичних занять. Суми, 2012., 41 с.

13. Рекомендована література

1. Біотехнологія: Підручник / В.Г. Герасименко, М.О. Герасименко, М.І. Цвіліховський та ін.; За заг. ред. В.Г. Герасименка. – К.: Інкос, 2006. – 647с.

2. Биотехнология: Учебное пособие для вузов: В 8 кн. /Под ред. Н.С. Егорова, В.Д. Самуилова. – М.: Высш. шк., 1987.
3. Біотехнологія. Методичні рекомендації для забезпечення самостійної роботи студентів з модуля “Біотехнологія у харчовій промисловості” /В.Г. Герасименко, М.О. Герасименко, С.В. Мерзлов та ін. – Біла Церква, 2006. – 15 с.
4. Біотехнологія: Методичні вказівки до виконання лабораторно-практичних робіт для студентів із спеціальності 7.070801 – Екологія / В.Г. Герасименко, М.О. Герасименко, О.М. Мельниченко та ін. – Біла Церква, 2003. – 82 с.
5. Герасименко В. Г. Биотехнология. – К.: Вища шк., 1989. – 343 с.
6. Герасименко В.Г., Герасименко М.О., Мерзлов С.В. “Біомаса гібрида червоних каліфорнійських черв'яків як кормова добавка до раціонів сільськогосподарських тварин та птиці”. – ТУ У 15.7-00493712-010-2004 (держреєстрація від 17.12.2004 р.).
7. Герасименко В.Г., Герасименко М.О., Мерзлов С.В. “Органічно-мономінеральний препарат Оргмет-1 як кормова добавка до раціонів курчат-бройлерів”. – ТУ У 15.7- 00493712-004:2005 (зарєєстровані 23.12.2005р.) № 02568182/ 030848.
8. Биоконверсия органических отходов в биодинамическом хозяйстве / Н.М. Городний, И.А. Мельник, М.Ф. Повхан и др. – К.: Урожай, 1990. – 253 с.
9. ДСТУ. Корм для тварин. Препарати стабілізовані амілолітичні ферментні для курчат-бройлерів /Розробники В.Г. Герасименко, М.О. Герасименко, С.В. Мерзлов. – Держспоживстандарт, 2007. – 6 с.
10. Зак П. Биогаз и греет и варит // Моделист-конструктор. – 1987.– № 1. – С. 10-11.
11. Клочкова Ю.Ф., Смирнова И.Р., Мысова Г.А. Анаэробная и аэробная биоконверсия жидкого навоза и стоков // Достижения науки и техники в АПК. – 1992. – № 4. – С. 17-19.
12. Методичні вказівки до виконання курсової роботи з “Біотехнології” для студентів із спеціальності 7.070801 – Екологія // В.Г. Герасименко, М.О. Герасименко, О.М. Мельниченко та ін. – Біла Церква, 2003. – 18 с.
13. Патент на корисну модель №28324 “Спосіб одержання кобальтовмісного препарату Оргмет-1” /С.В. Мерзлов, В.Г. Герасименко; Заявл. 06.06.2007. Опубл.10.12.2007// Бюл. № 20.
14. Рекомендації щодо застосування сапоніту Таківського родовища для корекції біотехнології вермикультивування /В.Г. Герасименко, С.В. Мерзлов. – Біла Церква, 2003. – 12 с.